A.C. Joshi Library
P.U. Chandigarh

MSS No. 32 Subject Language

Name of MSS Kuvalayananda Vyākhya

Author Ramchandra

Period — — Folios 4 (111-114)

Script Sanskrit Source Prithipal Singh

Missing Folios 1-110

CC-0 Punjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharara Initiative

A. no. 32

त्तूपमयोः श्रावयवीभेदाध्यवसायोनोपपत्तोक्तमनन्वयांतरसमासांतरकल्पनागौरवेणोत्याश
येनाह यद्वदिति तत्तुल्यदीर्घत्वादौ शर्वे निपातनियमानुरोधेन यथासंख्यक्रमपरित्यागः तथा
चाग्रलीमरीच्यास्तत्तुल्यनीरंध्रताभ्यां तिमिरकेशसंचययोरावयोरुपमानीलताभ्यां सरोजलोच
नयोर्दीर्घत्वकांतिमत्ताभ्यां च सादृश्यं बोध्यम् प्रातिस्विकरूपेणांगुलित्वमरीचित्वादिनानुग
गतेति अनुगतैयत्सादृश्यप्रयोजकं रूपं तत्तुल्यादिकं तेनेत्यर्थः एतच्च सादृश्यपरिक्तमित्यभि
प्रायेणाभिसंधातादिति तदुक्तं साधर्म्यं त्रिविधं भेदप्रधानमभेदप्रधानं भेदप्रधानं चेति उपक्रम्य
विधानायो भेदाभेदसाधारणसाधर्म्यमूलत्वमिति ननु भेदाभेदरूपांशद्वयोपेताया उपमाया
भेदांशस्योपयोगात् कथं तस्या उपमाद्याक्रूपयोगित्वमित्याशंकापरिहरति नहीति प्रकाश
स्वशीतांशुनयनेचेति द्वंद्वः शीतालुः शीतांशुः शीतोस्मन्दसंभूतसद्दुन्नेशतिवालुः उक्तोसिद्धा
तस्य निर्दिष्टिकत्वेनाग्रहे यत्रमारोकमानेनप्रसादद् एवमिति पाठ्यमानायन्तरूपः श्रद्धिराजइचमा
ति कथंभूतः श्रेणायोरपितोलवोद्वारोयेनसः तथाहरिचंदनेनरक्तचंदनेनलक्ष्मःहृतः श्रंगारागोऽ
ङ्गलेपनंयेन तथाभूतः श्रद्धिराजः कीदृक् वालातपेनरक्तानि मानिनियस्य सः तथाति केरस्पोद्गारे

5 5
21
(MS-32)

CC-0 Punjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharara Initiative

णोद्भमेनसहितःपिनष्टीति व्याख्यानेशाक पौर्वापर्येणेति तथाचचमत्कारप्रयोजनकपौर्वापर्यय
टकत्वेनभेदानभासःसर्वैवतल्लाणमितिभावः दर्शादिवत्दर्शपूर्णमासादिवत् ग्रंथेचभिन्नकाली
नयोरपिसमप्रधान्येनदृष्टाःफलंतत्रस्वर्गः फलंतत्रस्वर्गः प्रकृतेतुचमत्कृतिविशेषः शशिनमि
ति ग्रजनस्पंडमत्याःस्वयंदरेसमगुणाण्योरजंडमेष्टाःयोगात्प्रीतियेषांतेपोरानानारिकाःत्वणामन्ये
षांग्रवणायोःकठपीडाकरेशनिस्र्वादद्वंपएकवाक्यविवक्षुडाचारयमास्वमित्यन्वयःतेनसर्वेनात्वास्म
इंडुमनोविवन्नतोथमेः ग्रनेकमेकंवराणतत्रतस्मिन्पदे निलीयेते ग्रमिसंयोगेनचृताविचतकेता
पिद्रतनाविलीनतांप्राप्येत्यर्थः विकचंविकासितं जडभावःशैत्यमस्तएवशीतलीवह्निःसरंभस्ता
त्ययम् स्निग्धमिति स्फाटिककुंभांतःस्थितापचेतीकाते श्रुभ्रीकातेजलेंऽस्मिनकमोक्तिकमित्यन्वयःस्व
त्वेनेति संदेहःसमुद्रःलतल्पिवेति स्फटमेकत्रविषयेशाह्वायालक्ष निश्चयमितिसङ्गेणात्यर्थःस्प
ष्टेति ग्रयोनंतरंदिनरूपमरविंदेसंकुचोच संकोचमगमत् कीटकस्पक्षसंजडलसत्तःकिरणा
इवकेसराणियस्मात्तयाभूतास्त्रयंविंदुपाकणिकावराटीयस्मनत् स्निग्धप्रकाशभावेनपरस्पर
मिलिताःग्रष्टदिशाएवदलानिलोकालापाःतन्मावेनावतारोयस्पात्ताहशी वहाग्रंथकाररूपामय्य ११२

CC-0 Punjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharara Initiative

पावलिर्येनं न तथाभूतमित्यर्थः पदभेदेनेति सोऽणान्यिदं त्यगाभेजोऽणः अमदमईं ततनाश्चाणां नरु
णाणाद्दिश्रअल्लुद्दिपरिसक्केतिस्मिवारेइ सनास्य चग्रामेयपतास्कुरलावण्णोनतणानोहृद्दया
लंवत्तपरिसंपतोनिवारयतीतिसंस्कृतम् अत्र पूर्वोर्द्धेऽनुप्रासः तृतीयपादे रूपकमिति नयोः सं
सृष्टिः वाच्यप्रतियोगिकत्वादितिवाच्यम् प्रतियोगिप्रतिसंबंधियस्तत्तद्वाच्यम् प्रतियोगिकत्वा
दित्यर्थः एवं च काव्यावाच्यस्यानुप्रासादेः शब्दालंकारस्यतदनप्रवेशकानवाचकानुप्रवेशाइ
निवर्त्तकं शक्तमितिभावः सत्त्वक्करेति यस्यां नगर्यां णणोऽइश्राउद्यानवापीपयसीवनादागदहेरमते
क्रीडंती कीदृशैः समीचीनैः पुष्करैः कमलैः द्योतिनोत्तरंगास्तव्योभिनीत्यर्थः पुष्करं करिहस्ता
वाद्यभाण्डमुखे जले व्योम्नि खड्गफलेपद्मे इत्यमरः लुप्यभित्तिकेति स्रोतोभित्तिरिवमतिमलय
से समर्थः रागवतीति रागोऽनुरागो रक्तिमा च श्रेवरमा कोशवसेव नन्वत्र विशेषणसाम्यायाभेदा
ध्यवसायाया पेतणोऽपि सत्त्वक्करेत्यादौ शब्दसाम्यस्याचेणाप्युपमोपपत्तेः ननदपेतेत्यत आह शब्द
तिशब्दतोर्थतोवेति शब्दप्रयुक्तवाचकत्वविसंमतसाम्यतत्प्रतिपादनत्वमित्यर्थः सर्वविषये सर्वप्रकारे
यस्येतिच दिश्राह्लादनश्रनियानत्तुमारात वरपदमन्वयं अन्वयोन यनामात्तस्मात्तन्मदयसाणु

CC-0 Punjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharara Initiative

का.टी.
११३

पुरुषत्वात् विधुकरेति सदैव मत्तत्वं भैमी वृनेन दमयंत्याऽध्यानेन दत्तचित्तो व्यग्रचित्तत्वात् कथंभूतेन चंद्र
किरणसेवाविद्दोषैर्गीहलैर्निष्पदैः शशी यद्वा कात तटिते स्वल्पशाशा मानवाले विफलीकृतजलेषकप्रका
लररूपगौरवेणेत्यर्थः शाहृव्यवस्थितेति शाहप्रयुक्तेत्यर्थः तथा च समस्प्राधान्यमर्थमर्थभेदविष
यमिति भावः प्रतीतिर्यत्यते निवार्यते कोऽन्तरमनेनेति प्रतीतेर्लोपो विरोधः समक्षारइति विडुषाभवन
भुवनं दिरेषु केलीसरत्न क्रीडायां विच्छिन्नमज्ञातहारा नगलितामार्जनीभिरयमाशिताः प्रातःकाले
श्रवणाणग्राप्ते मंदचुलंतीवालीचरणलाक्षारसेनारुणमुक्ताः इत्याह दाडिमबीजशंकितधियः क्रीड
शुकावयक्रदंष्ट्या कर्षंति तत्र हेजनन्दपत्नेस्त्यागस्यदानस्य लीलायितमस्त्यन्वयः तत्रैव वालोपिलालाता
तालाश्च त्यजयत्यामाणोति शंकितधियश्चेति वत्सामाणोत्यर्थः तस्य लक्षणं काव्यलिंगयोः तन्मूलं संक
करमूलः ताभ्यां संकरस्थातिमज्ञातयोः संकरस्यातिमत्तोः तस्य उदात्तस्य देन्नमत्तस्कार्यस्याभेदक
नम् तत्त्यागलीलायितस्य कार्यमिति वक्तव्ये तदेतत्त्यागलीलायितमित्य भिन्नभेदकथनम् तदी
येतिराजकीयेत्यर्थः अन्तश्योदार्येति अमत्सोदार्यइत्यर्थः तन्मूलकस्यापि वितरणोत्कर्षपर्यव
सायि देवलंकारस्य मूलकस्येत्यर्थः तत्र राजसपत्नस्मदेहेर्वर्णनानागस्यदेवनवाच्यत्वात्कथंवर्णना ११२

CC-0 Punjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharara Initiative

त्मकोदात्तालंकारेणास्यैकवाचकानुप्रवेशकथनमित्याशंकायामाह वाचकशब्दस्येति अयाणा
मिति एकउदात्तातिशयोक्त्याः अन्योन्यमेणोदात्तप्रस्तुतप्रशंसाप्रस्तुतांकुरान्यत्तरयोरिति त्येवंचया
णापरस्परमित्यर्थः उदात्तालंकारस्यदेवलंकारांगतायाः एवंप्रक्तत्वात उदात्तातिशयोक्तिसंक
रस्यापितद्गतमितिशंकांनिरस्यति उदात्तादिमात्रस्येवेति उदात्तादीत्यादिपदेनदेवलंकारपरि
ग्रहः देवलंकारादीत्यादिपदेनचाप्रस्तुतप्रशंसापरिग्रहः तथापिनिरतिशयैश्वर्यवितरणात्कथं
पर्यवसायिनोदेवलंकारस्यैवतादृशवितरणानुपकार्यपरिष्कारद्वारातस्याप्रस्तुतप्रशंसाजस्ययंक्क
कर्षप्रशंसारूपायाप्रस्तुतप्रशंसायामगांवे ननुअङ्गाङ्गिनत्थ्यवर्णनानुपपत्तिःसंकरस्याप्युपेदेति भा
वः ययायोगमितितथाहि उदात्तनञुणयोरंगांगिभावसंकरस्यचांगांगिभावेनसंकरः तथाध्वा
निमउदात्तयोरंगांगिभावसंकरस्योदात्तांगकदेवलंकारादिसंदेहसंकरस्यचांगांगिभावेनसंकरः
इतिसत्त्वमतिभिरूहनीयम् स्वकीर्त्तेरेवचतस्येग्रंथस्यनामस्वनामवोपनिबध्नन्ग्रंथसमाप्तिमनुवद
ति ग्रन्थमिति स्वग्रंथस्यप्रामाणिकत्वंसूचयितुमाह चंद्रालोकइति शारदागमसंसक्तकसंदालो
कस्सलभूतोग्रंथः शरत्कालागमनेनचंद्रस्यालोकइतिश्लेषः तस्माच्चकुवलयानंदःस्वग्रंथोऽभूत

CC-0 Punjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharara Initiative

कु॰टी॰
११५

कुवलयस्य कुमुदस्यानंदः इतिच श्रीशिवं स्मृत्वा विद्वद्वृंदमदामामस्पणामचंद्रात्मजन्मना विदुषा वैद्यना
थेन कृतालंकारचंद्रिका १ एतां कुवलयानंदप्रकाशनविशारदाम् विदांकुर्वंतु निःशेषाः काव्यतत्व
विदांवराः २ अशेषः कुवलयानंदस्य इलोकोप्यितो यिसन् प्रतिष्ठां लभतेनैव विनालंकारचंद्रिकाम्
इति श्रीमद्रामचंद्रभट्टात्मजवैद्यनाथकृता कुवलयानंदव्याख्यालंकारचंद्रिका समाप्ता ॥ शुभम्
संवत् १८०३ मिती माघशुदी त्रयोदशी शनिवारे शुभदिने शुभम् ॥

4S6

Kavalyānand Vyākhy[a]
Comm. by Ramchandra

Kaul Anand vaikhia

(Sanskrit)

(12 lines to a page)

११५

CC-0 Punjab University Chandigarh. An eGangotri-Vaidika Bharara Initiative